

Arghiri Emmanuel

Uvod

Ako pod »socijalizmom« podrazumevamo ono što je Marks zvao višom fazom komunističkog društva, pitanje njegove političke superstrukture se ne postavlja ni u teoriji ni u praksi. Teoretski, zato što je ovo društvo — sa principom svakome prema potrebama — apolitičko po definiciji; a praktično, ne samo zato što izgrađeno komunističko društvo ovakve vrste još ne postoji u stvarnosti već, a to je još važnije, ta problematika odnosno prosta vizija konkretnih uslova njegovog postizanja za sada ne postoji u programima ni jedne revolucionarne partije, bila ona na vlasti ili ne.

Ono što je činilo, i u prošlosti i danas, ključno pitanje teorije i prakse je politički oblik prelaska u višu fazu naročito u sledeća dva momenta: preuzimanje vlasti od strane proletarijata, s jedne i zamena najamnog sistema kooperativnom proizvodnjom, sa druge strane.

Otkada se pojavio Komunistički manifest, kontraverze na ovu temu bile su centralna tačka svih rascepa. Intenzitet, dužina i žestina debata su uvek išle zajedno sa izraženom dvosmislenošću. Čini se da su se polarisala dva bitna pitanja: da li proletarijat može doći do vlasti miroljubivim sredstvima, odnosno da li to može učiniti na demokratski način. I jedno i drugo su lažni problemi.

1. — Ni za jednu političku partiju nasilje nije cilj po sebi, kao što ni nenasilje ne može biti samostalni *kategorički imperativ*. Tu se radi o sredstvima, a između ovih sredstava i odabranih ciljeva ne postoji direktna strukturalna korelacija. Može se raditi o indirektnoj korelaciji, u meri u kojoj radikalizam ciljeva određuje dužinu otpora, ali tada je to konjunkturalna korelacija, a ona ne potpada pod doktrinu. Štaviše, mera kojom se teoretski predviđaju ovi otpori i kojom se unapred pripremamo da ih uklonimo, ne otkriva strategiju već taktiku i, prema tome, ne može biti uzrok nikakvog rascepa u apriornim teorijskim razmatranjima.

Najoportunističkije, štaviše najkonzervativnije partije ne bi oklevale da uzmu oružje da bi se branile od nasilnog pokušaja uzurpacije legalno izborne vlasti, dok bi nasuprot njima, istinske revolucionarne partije bile

srećne da izbegnu građanski rat, ako usled povoljnih okolnosti mogu da se izbore na miran način. Ali »miroljubivo« ne znači »legalno«, jer u pravilima igre postojećeg sistema »nasilno« ne znači samo po sebi napuštanje legalnosti.

Da bismo upotpunili ovu konfuziju, često se usvaja demokratski put osvajanja vlasti uz pomoć postupnih prelaza, evolutivno, iz jednog načina proizvodnje u drugi, a diskontinualni karakter društvenih odnosa poprima karakter »reforme« i postaje sinonim nenasilja i »revolucije« nezadovoljstva.

Istorija je puna primera gde rivalstva između grupa i tabora ne određuju interes klasa već slojeva, gde se razlika u pozicijama ne određuje odnosom prema sredstvima za proizvodnju već odnosom prema državnoj superstrukturi, što dovodi do konflikata koji su bili krvaviji i teži nego oni koji su pratili dublje društvene transformacije. Komparativna analiza nesuglasica koje su pratile dekolonizaciju Afrike posle drugog svetskog rata je u tom pogledu vrlo poučna.

Ako se vratimo na revolucije koje su označile prelaz sa feudalnog načina proizvodnje na kapitalističke odnose, nedostatak veze između dimenzija društvenih promena i oružane borbe je još očigledniji. Politički kompromis između buržoazije u nastanku i velikih zemljoposjednika u Engleskoj bio je ujedno osnov uspostavljanja *čisto* kapitalističkog načina proizvodnje i relativno mirnog prelaza sa starog na novi režim. Nasuprot ovome istorijska nužnost u kojoj se našla francuska buržoazija, primorana da se osloni na podeljene seljake u borbi protiv feudalaca, dovela je do dužih, zaoštrenijih i krvavijih sukoba sa nedovršenom društvenom transformacijom i deformisanim proizvodnim odnosima.¹

2. — Ako je period između preuzimanja političke vlasti od strane proletarijata i njegovog sopstvenog nestanka bio ispunjen suštinskim *prelazom* u novo stanje, onakvim kako su ga shvatili tvorci i klasici marksizma, tj. ni kao samostalan način proizvodnje, ni kao organizovani politički sistem po sebi i za sebe, već kao celinu transformacionih procesa, odnosno celinu destruktivnih činova starih društvenih odnosa, tada se ne bi postavljao problem kontinuiteta između čina preuzimanja vlasti i vršenja konkretnih funkcija od strane proletarijata.

Ovaj period ne zahteva nikakvu posebnu (sopstvenu) dijalektiku; ona je deo opšte dijalektike suprotstavljanja kapitalizma i komunizma. Ona ne treba da predstavlja nikakvu posebnu etapu, već prelaznu fazu.

¹ Revolucionarna buržoaska klasa ne može se boriti na dva fronta. Ona ili pravi kompromis sa feodalcima da bi zajedno isključili seljake (engleski slučaj), ili se oslanja na seljake da bi poništila feudalna prava (francuski slučaj). Tako nastaje »uzvišeno vlasništvo« gospodara, ili seljačko prisvajanje koje se transformiše u puno i celovito **privatno vlasništvo**. U prvom slučaju »revolucija« je relativno miroljubiva na po-

litičkom planu, a što je posebno paradoksalno, ona postaje integralna na ekonomskom planu i dozvoljava proizvodnim snagama dalji napredak. U drugom slučaju, politička revolucija je radikalnija, pa zbog toga dolazi do stvaranja hibridnog sistema, gde pretkapitalistička, rascepkana poljoprivreda postaje kočnica i opterećenje budućnosti.

Da bi ovi uslovi bili postignuti (ujedinjeni), nije potrebno meriti »represiju« i »autokratizam« sistema i analizirati ih u terminima demokratije i diktature. Kao i za preuzimanje vlasti, ovde je, takođe, nasilje funkcija otpora. Koncept »diktature proletarijata« ne odražava formu, već sadržaj. To znači, da pošto se proletarijat učvrstio na vlasti, on *otvoreno i direktno* učvršćuje moć.

Postoje još neka prigodna pitanja druge vrste. Sintetizujući ih možemo reći da su ona trojaka:

1) Da li je moguće da se proleTERSka partija učvrsti u aparat buržoaske države, služeći se njenim sopstvenim institucijama?

2) U slučaju potvrdnog odgovora, da li proletarijat, zatim, može da transformiše društvo zadržavajući ove iste institucije? Ako ne, koje to specifičnosti države, imajući prvenstveno u vidu aparat represije, odgovaraju ovom zadatku.

3) Ako je ovaj zadatak ispunjen, čime se dokazuje da će potom država nestati, kao što tvrdi teorija?

1. »Legalni« put dolaska na vlast

Pitati se da li proletarijat može napasti postojeće unutrašnje institucije, znači pitati da li on može doći na vlast putem opšteg glasanja.

Treba se najpre podsetiti da je, nasuprot izvesnim dosta rasprostranjenim idejama, opšte pravo glasa daleko od toga da bude prirodno sredstvo buržoaskog poretka. Ono što je sa sobom donela buržoaska klasa, nije bilo opšte pravo glasa. Naprotiv, to je bilo cenzusno pravo glasa.²

Opšte pravo glasa dolazi kasnije u vrlo specifičnim istorijskim uslovima.³ U Francuskoj, paradoksalno uspostavljeno — odnosno ponovno uspostavljeno ako se uzme u obzir kratak period Druge republike — od strane Luja Bonaparte, kao instrument »carskog plebisciteta« i pod »prostituisanim oblikom«, prema Marksu, ono je u stvarnosti primenjeno tek 1871.⁴ Iako je u Nemačkoj uvedeno 1866. njegovo funkcionisanje se ne može smatrati normalnim dok nije napušten zakon o izuzeću socijalista iz

2

Karakteristična je ovim povodom reakcija svesne avangarde engleske buržoazije iz XVII veka nasuprot zahtevima »Levelersa«. Ako prihvatimo, govorio je general Kromvel, da svaki čovek koji ne poseduje nikakvo vlasništvo, zahvaljujući činjenici da je rođen u ovoj zemlji, dobije pravo glasa, ništa ne može sprečiti, pre ili kasnije, većinu nevlasnika da se konstituišu u komune, a tada ih ništa ne može sprečiti da jednog dana eksproprišu posednike. A Reinzborou (Rainsborough) koji je pitao zašto su se vojnici nevlasnici tukli, Ajrton (Ireton) i Kromvel (Cromwell) su odgovorili da su oni to radili dobrovoljno da bi zaradili novac za kupovinu imanja i stica-

nje političkih prava na taj način. Tako »sloboda može biti ostvarena a da vlasništvo ne bude uništeno«, zaključili su Ajrton i Kromvel (citirano prema E. P. Thompson, »Stvaranje engleske radničke klase«).

3

Tvrđnja Kaucog (Terorizam i komunizam) da je opšte pravo glasa oteto od buržoazije u borbi proletarijata, nije, generalno gledano, saglasna sa istorijskom stvarnošću.

4

»Gradanski rat u Francuskoj«, Ed. Soc. Paris 1968. s. 263.

1890. Tek u XX veku, Engleska (1918), Italija (1912), Belgija (1919), opšte pravo glasa postaje zajednička karakteristika razvijenih kapitalističkih zemalja, dakle u vremenu kada se nije moglo govoriti o revolucionarnim klasama, jer su u međuvremenu radničke klase ovih zemalja to prestale da budu.

Međutim, ako se izuzmu anarhisti na početku ovog perioda i Lenjin na kraju, ni jedan revolucionarni teoretičar socijalističke orijentacije u periodu od 1870—1919, nije nikada sugerisao proletarijatu da *a priori* odbije učešće u buržoaskim parlamentarnim institucijama, ako bi bili ispunjeni izvesni uslovi koji su se odnosili na demokratske slobode, i to ne samo kao odskočna daska za agitaciju i mobilizaciju — sa čim su svi bili saglasni — već *takođe, kao efikasno takmičenje za osvajanje političke moći.*

Doktrinarni stavovi po ovom pitanju nisu, naravno, mogli biti sistematski razrađivani od samog Marksa, pošto za njegova života opšte pravo glasa nije ni postojalo. Stavije još dugo iza toga, ni u politički povoljnijim uslovima, ovom problemu nije moglo ozbiljnije da se pristupi. Ipak, apstraktno, Marks ne isključuje da u izvesnim zemljama, proletarijat može da se uključi u državni aparat »legalnim« putem. Već u Manifestu se fiksira kao cilj »pobeda demokratije«.

Osvrnucemo se na dvosmislenost izraza pre nego što ga analiziramo. P. Lafarg (Lafargue) kaže: »osvajanje javne vlasti demokratijom«. Ali postoji samo autoritet ovog izraza koji potiče od Engelsa. U članku objavljenom u *Deutsche Brüsseler Zeitung* od 7. oktobra 1847, Engels je napisao: »U svim civilizovanim zemljama demokratija ima kao neophodnu posledicu dominaciju proletarijata, a politička dominacija proletarijata je osnovni uslov svake komunističke mere«. Marks i Engels nisu saradivali samo na člancima u ovim novinama koji su bili upereni protiv Karla Hajnzena (Heinzen), već je u njima Marks zajedno sa Engelsom redigovao i Manifest.

Štaviše u uvodu izdanja iz 1895. »Klasne borbe u Francuskoj« Engels eksplicitno piše pozivajući se na navedenu rečenicu: »Već je Komunistički manifest proklamovao pobjedu opšteg prava glasa, demokratije, kao jedan od prvih i najznačajnijih zadataka borbenog proletarijata...«

Engels ovde ne ističe svoj lični stav za koji je on jedini odgovoran i koji je trebalo da dođe na red u planiranom »zaokretu« iz 1890. godine. On se poziva na jedan istorijski dokumenat čiju suštinu dobro poznaje. Čak i da se radi o intelektualnom promašaju sa njegove strane, verzija koju on o tome daje je dobra. S druge strane, u istom tekstu, on se poziva na stavove iz programa Francuske radničke partije, redigovane od Žil Geda (Jules Guesde) i Pola Lafarga (Paul Lafargue), pod ličnim rukovodstvom Marksa, gde je on rekao da su radnici transformisali pravo glasa »od sredstva za prevaru, što je ono bilo do sada, u instrument emancipacije«.

Značaj koji je Marks pridavao opštem pravu glasa proističe indirektno iz jednog stava njegovog »18. Brimera« povodom izbornog zakona od 31. maja 1850. Namećući uslov stalnog boravka od 3 godine, overenog od poslodavca, ovaj zakon je poništavao akt opšteg prava glasa. On je isključivao proletarijat, pisao je tada Marks »iz svakog učešća u političkoj moći« (pošto je samo glasanje bilo već učešće u moći). »Ovaj uslov ga je sekao na boj-

nom polju« (pošto parlament nije neko bojno polje — već konkretno bojno polje).⁵ »Ovaj uslov je dovodio radnike u položaj partije koji je on zauzimao pre februarske revolucije.«⁶

U knjizi »Klasne borbe u Francuskoj«, on je mnogo eksplicitniji:

»Značajna kontradikcija ovog Ustava (od 1848) sastoji se u sledećem: klase kojima on treba da ovekoveči društveno ropstvo, proletarijat, seljaci, sitna buržoazija, su stavljeni u posed političke moći pomoću opšteg prava glasa. A klasi kojoj on odobrava staru društvenu moć, buržoaziji, on daje političke garancije ove moći...« (Ed. Soc. Paris 1974. p. 83).

Ali jedna beleška od 24. septembra 1878. napisana povodom članka koje je namenio *Dejli Njus* (Daily News), održava i sintetizuje na mnogo precizniji način Marksove poglede na ovaj problem:

»Naš cilj je emancipacija radničke klase i društveno previranje koje ona sadrži. Istorijski razvoj može ostati »miroljubiv« sve dok na svom putu ne susretne žestoku opoziciju posednika društvene moći... Isto tako »miroljubivi« pokret se može promeniti u »nasilni« ako oni koji su zainteresovani za staro stanje stvari dignu pobunu; ako su oni pobeđeni od snage... to je odnos pobune protiv legalne snage«. (Oeuvres, Ed. Pléiade, Paris 1963, T. I, p. CLXV)

Tako je nasilje, daleko od toga da bude cilj sam po sebi, jedna vrsta legitimne odbrane. U Marksovim očima Komuna je bila takav slučaj *legitimne* odbrane protiv zavere — Marks se ne usteže da ga nazove »državni udar« — od 18. marta 1871. kada su trupe generala Vinoya (Vinoy) u 3 sata ujutro postavile topove na vrh Monmartra, koji je bio privatna svojina Nacionalne Garde i kao takav bio izuzet od predaje Prusima.⁷ Sa tim idejama Marks je pisao: »On (Tjer) je počeo građanski rat...«⁸

Ove napomene nisu date usputno. Marks se više puta vraća na pitanje *legalizma*, povezujući događaje iz Komune. Tako, on uporno osporava legitimnost Versajske nacionalne skupštine, koja je izabrana pod pritiskom neprijatelja sa jednim jedinim ciljem: odlučiti o ratu i odrediti njegove uslove. Ostvarenje ovog cilja je bilo »čudovišna uzurpacija« kaže Marks.⁹ Treba se podsetiti da je Pariska komuna bila odbrambena mera protiv strane invazije i da je 31. oktobra 1870. upravljanje odbranom bilo samo simbolično.¹⁰

Počev od ovih usputnih razmišljanja naziru se bitne crte taktike proletarijata u okviru parlamentarne buržoaske demokratije, taktike koju je obogatio Engels i koja je kristalizovana u čuvenoj naredbi: »Vucite prvi,

5 U prvom slučaju upotrebljava se neodređeni član (un champ), a u drugom određeni (le champ). Ovo je napomena za prev. na ostale jezike, pošto se u srp.-hrv. ovo ne može tako konkretno izraziti. (Pr. prev.)

6 K. Marx, Le 18 Brumaire, Ed. Soc., Paris 1976. s. 71.

7 K. Marx, La Guerre Civile en France, Ed. Soc. Paris 1968. s. 208.

8 Isto, s. 172.

9 Isto, s. 181.

10 Isto, ss. 206—207.

Gospodo buržujki.¹¹ Trebalo je do kraja prihvatiti igru sa legalnošću i uhvatiti kapitalističku klasu u njenu sopstvenu zamku.

»Partije reda, kako se one same zovu, propadaju od legalnog stanja koje su same i stvorile... A ako mi ne budemo toliko bezumni i sebi dozvolimo da budemo gurnuti u ulične borbe da bismo im pružili zadovoljstvo, njima na kraju ne ostaje ništa drugo nego da sami unište tu legalnost koja je za njih postala fatalna«. (F. Engels, Uvod iz 1895. u »Klasne borbe u Francuskoj«, Ed. Soc. Paris 1974, s. 34).

Zna se da se Engels usprotivio okrnjenoj reprodukciji ovog teksta u *Forvercu* (Vorwärts), kao i jednoj Libknehtovoj (Liebknecht) interpretaciji koju je smatrao tendencioznom. Ali u celini i bez ikakvog preterivanja, ovaj tekst je nesumnjivo sistematična analiza mogućnosti proletarijata za dolazak na vlast uz upotrebu buržoaskih institucija. »Ja nisam pristalica legalnosti po svaku cenu«, pisao je Engels Kauckom (Kautsky) i P. Lafargu (Lafargue). »Ovu taktiku preporučujem samo za Nemačku, a čak i u Nemačkoj ona može već sutra postati neprimenljiva.«

Najmanje što se može reći je da su ove primedbe nerazumljive. Prvo, uopšte nije istina da se on poziva isključivo na nemački slučaj. Njegov tekst je jasan:

»Već je Komunistički manifest proklamovao osvajanje opšteg prava glasa... a Lasal (Lassalle) je to podvukao... naši radnici to ozbiljno prihvataju... to je služilo kao primer radnicima svih zemalja... Svuda... se imitirao nemački primer prava glasa, na svim mestima koja su nam pristupačna... U Francuskoj... gde su okolnosti za pobunjenički državni udar daleko povoljnije nego u Nemačkoj — čak i u Francuskoj socijalisti sve više shvataju da je nemoguća trajna pobeda dok se ne obezbedi velika masa stanovništva...« (Podvukao autor. Isti izvor str. 25—32).¹²

Ali to nije osnovno pitanje, jer se samo po sebi razume da se ne može koristiti pravo glasa gde ono ne postoji. Što znači »jednakost po svaku cenu«? Nije li »legalno« ono što se želi. S druge strane, očigledno je da stajati skrštenih ruku na zavere uperene protiv rezultata glasanja ne vodi jačanju legaliteta; naprotiv, slabi ga. Ne vidi se dobro kako Libknehtove »deformacije« mogu učiniti Engelson tekst »legalnijim« nego što jeste.

Kaucki ima pravo kada kaže da je ovaj problem sporedan u odnosu na teoriju pomirenja klasa. »Vucite prvi, Gospodo buržujki« ne znači da mi nećemo vratiti udarac. Literarno gledano, to znači upravo obrnuto. Prejaka je konstatacija da u stavu Kauckog, onako kako je on formulisan u »Putu moći« (Le Chemin du Pouvoir), nema sa ovog stanovišta ni najmanjeg odstupanja u odnosu na ono što je do sada odgovaralo tradicionalnom marksisti-

11

Članak objavljen u *Neue Zeit* 1892.

12

Engels se zatim poziva na parlamentarne pobjede u Francuskoj, Švajcarskoj, Italiji, Danskoj, »čak« kaže u Bugarskoj i Rumuniji. »Uvod«, štaviše nije jedini tekst gde Engels razlaže »legalističku« taktiku, bez lokalizovanja na određenu zemlju. U pismi-

ma od 19. 5. 1892 i 22. 11 1894. (koje je prošlo kroz cenzuru), on upotrebljava iste poletne termine kada govori o francuskim izborima (u prvom pismu) i o belgijskim (uprkos cenzusnom ograničenju) kao i o očekivanoj Izbornoj reformi u Austriji u drugom pismu.

stičkom shvatanju. Argument koji se odmah suprotstavlja, tj. da kapitalistička klasa neće napustiti vlast posle izbornog gubitka, je pogrešan. Ako je definitivno ulično sređivanje računa neizbežno, to treba i želiti, jer bi to bilo mnogo povoljnije od izborne pobjede u kojoj bi kapitalisti, pošto su tako dugo veličali apsolutni i bezuslovni kult brojne premoći i narodne naklonosti, sada iznenada odbili da se priklone novom stanju i »vuku prvi«. To je »najpovoljnija situacija za podizanje revolucije«, govorio je Engels.¹³

Kaucki nije bio ništa lakoverniji od drugih sa miroljubivim mišljenjem. Štaviše on ističe svoju želju za žestokim sukobom. U »Putu moći« on podseća, tim povodom, na čuveni Engelsov citat:

»I besumnje, oni će povući prvi potez. Jednog dana nemački buržuji i njihova vlada će se naći u situaciji da posmatraju skršenih ruku rastuću plimu socijalizma.«

Zar se ovde ne radi o legalnosti za legalnost? Radi se o boju na legalnom terenu da bi se primorao protivnik da na njega izađe.

Jedan jedini argumenat može se na valjan način suprotstaviti takvom stavu: tvrditi da je, sve dok buržoazija drži ekonomsku moć, nemoguće ostvariti brojčanu premoć, čak ako su, tehnički gledano, izbori slobodniji i časniji nego što se to može pretpostaviti, pa i više, čak i ako se nalaze na čelu vlade koja organizuje izbore, kao što je to bio slučaj sa izborima iz novembra 1917. za Ustavotvornu skupštinu Sovjetskog Saveza. To je upravo onaj argument koji je Lenjin formulisao — prvi put — posle negativnih rezultata ovih izbora.¹⁴

Ako se šematizuje do kraja, ova kontroverza se svodi na to da je Kaucki pitao boljševike: »Zašto ne sačekate da ostvarite većinu pre nego što eksproprišete kapitaliste?« »Zato što, odgovorio je Lenjin, nikad nećemo imati većinu ako ne eksproprišemo kapitaliste.«¹⁵

To je bilo nešto sasvim novo. Novo u odnosu na sve što su ostavile u nasleđe trajna doktrina II internacionale i osnovna (marksistička) frakcija I internacionale, kao i u odnosu na lične teze Marksa i Engelsa.¹⁶

13

U pismu Polu Lafargu od 12. 11. 1892.

14

Od 36,26 miliona glasova, Boljševička partija je dobila samo 9,02 miliona, to jest manje od 25%.

15

V. Lenjin, »Izbori za Ustavotvornu skupštinu«, decembar 1919. Karakteristično je to da se u ovom tekstu koji komentariše izborni poraz jedne proleterske partije onda kada se ona nalazi na čelu države, Lenjin za to okrivljuje »oportunizam« nemačke socijal-demokratije. Svi su se ponašali kao da su rezultati ovih izbora bili potpuno neočekivani i kao da će oni dovesti do zaokreta. Nije se dobro shvatilo da će jedan čovek Lenjinovog kova, ako bi ozbiljno sumnjao da će dobiti izbore, uključiti rezultate ovih izbora u upravljanje dr-

žavom, uključiti rezultate ovih izbora u upravljanje državom, da bi ih zatim odbacio proglašavajući raspuštanje Ustavotvorne skupštine, umesto da ih opozove u momentu njihovog stupanja na vlast, što je bilo bolje političko rešenje. Godine 1924. na V kongresu III internacionale Zinovjev je ponovo razmatrao izbore da bi pokazao iluziju »demokratskog puta«.

16

Može se reći da je ovo bilo Lenjinovo gledište, jer je on samo nekoliko meseci pre ovih izbora, veran tradicionalnoj liniji »Vucite prvi, gospodo buržuji«, pisao: »Da bi došli na vlast, svesni radnici moraju osvojiti većinu; **tako dugo** dok nikakvo nasilje nije izvršeno nad masama, nema drugog puta za dolazak na vlast. Mi nismo blankisti, pristalice dolaska na vlast

To ni u kom slučaju ne osuđuje osnovnu postavku u korist jednog ili drugog shvatanja. Ali neophodno je radi preciznosti reći da je Kaucki bio van ortodoksne i prihvaćene linije i Lenjina koji je naginjao ka levisi (što ne znači *per se* da nije imao pravo). Njegov tekst izgleda kao interesantan odjek analize karakteristične za Bakunjinu, sa stanovišta proteklih pedeset godina:

«... opšte pravo glasa koje bude sprovedeno u društvu gde su radne mase, narod, *ekonomski* potisnute od strane manjine koja drži vlasništvo ili kapital, ma koliko slobodno, ili formalno slobodno bude bilo u datim političkim uslovima, dovešće samo do iluzornih, antidemokratskih izbora, potpuno suprotnih potrebama, željama i stvarnim težnjama stanovništva... Opšte pravo glasa je kontrarevolucija.»

Lenjin piše 1919.

«... ograničiti ili obezvređiti ovo osvajanje (vlasti) dobijeno većinom glasova na izborima *pod dominacijom buržoazije*, znači pokazati neizlečivo pomanjkanje duha, ili prosto prevartiti radnike. Da bi se obezbedila većina stanovništva za sebe proletarijat treba prvenstveno da sruši buržoaziju i da obezbedi državnu moć, zatim treba da obezbedi vlast Sovjeta... Kao treće treba da sruši uticaj buržoazije... na većinu radnih neproleterskih masa zadovoljavajući na *revolucionaran* način njihove ekonomske potrebe na *trošak eksploatatora*.» («Izbori za ustavotvornu skupštinu», decembar 1919.)

Kontraargument Kauckog, izložen prvenstveno u »Terorizmu i komunizmu« (»Terrorisme et Communisme«) je izuzetno slab: Govore nam, piše on, da je socijalistička većina nemoguća »čak sa slobodnijim i savršeno tajnim glasanjem, jer kapitalisti vladaju štampom i kupuju radnike... ali... to znači posmatrati radnike kao bandu odmetnika i nepismene kukavice, a to znači proklamovati propast proleterske stvari.« Autor se ovde igra sa rečima. Niko ne kaže da su izbori falsifikovani zato što kapitalisti *direktno* kupuju radničke glasove. Kao i svuda, oni, u velikoj većini, glasaју prema svojoj savesti. Ali njihova svest je uslovljena njihovom egzistencijom, prema osnovnim postavkama istorijskog materijalizma koji Kaucki dobro poznaje. »Proleterska stvar« ne znači da je proletarijat prevazišao egzistencijalne uslove niti da je sastavljen isključivo od heroja i nadljudi.

Međutim ova slabost ne može ni potvrditi ni pobiti lenjinističku tezu. Ono što ostaje, to je istorijsko iskustvo. Ono je onakvo kakvo je. Treba priznati da do sada ni u jednoj kapitalističkoj zemlji ni jedna radnička partija sa autentičnim revolucionarnim programom nije dobila na opštim izborima, u smislu izmene društvenih proizvodnih odnosa. Za sve takve programe postoji nepremostivi limit koji se kreće u granicama oko 25% biračkog tela.

putem manjine...» (Sur la dualité du pouvoir, april 1917.)

«... u tom trenutku kada kapitalisti i njihova vlada ne mogu i ne smeju da upotrebe nasilje protiv masa, kada mase vojnika i radnika izraze slobodno svoju volju... u jednom takvom momentu, svaka ideja o

građanskom ratu je naivna, besmislena i smešna — u jednom takvom momentu **ono što treba to je podvrgavanje stanovništva volji većine...**; a ako dođe do nasilja odgovornost pada na Privremenu vladu i njene pristalice». («Rezolucija Centralnog komiteta P. O. S. D. R.», maj 1917)

Nasuprot tome, ova granica se lako prelazi i apsolutna većina se po-
stiže čim se levica pojavi sa programom reformi unutar kapitalističkog na-
čina proizvodnje, kao što je bio Narodni front 1936., ili današnja francuska
ujedinjena levica, zatim Komunistička partija Italije itd.¹⁷

2. Specifičnosti radničke države

Do sada smo obrađivali »legalni« put za osvajanje vlasti. Postavlja se
pitanje da li državni aparat buržoaskog društva, koji je proletarijat zapo-
seo, može koristiti proletarijatu, ili mora biti zamenjen nekim drugim apar-
atom prinude.

Ova dva pitanja su odvojena, jer odgovor na drugo (zamena institu-
cija — pr. prev.), zavisi od načina ispunjenja prvog, to jest može se desiti
da proletarijat postane žrtva osvojenih institucija države, ako nije u stanju
da ih uništi i zameni svojim. One se mogu spojiti, ali ne i mešati. Upravo
je njihovo stalno spajanje dovelo do zbrke u marksističkim raspravama,
naročito kada se radi o »diktaturi proletarijata«.

Pošto posledice ova dva pristupa nisu iste moramo ih razdvojiti. Ovde
se radi, konkretno, o Kauckom koji odstupa od usvojene doktrine i Lenji-
na koji joj ostaje veran, naročito pre oktobarske revolucije. Po prvom pita-
nju je Lenjin, kao što smo videli, evoluirao od ideje o neophodnosti pridob-
ijanja većine, do ostvarivanja vlasti manjinom, a zatim, ma koliko nam
to čudno izgledalo, on je evoluirao, kao što ćemo videti, u suprotnom prav-
cu. Otišavši mnogo dalje nego bilo ko u analizi *specifičnosti* buduće prole-
terske države, on je, posle revolucije i posle više iskušenja, završio time
što je uspostavio *kvantitavno isti* državni aparat kao što ga ima predstavi-
nička, birokratska parlamentarna republika, čime se, u opštim crtama služi
buržoazija u demokratskim uslovima. On je čak u nekoliko navrata oprav-
davao zašto se proletarijat na vlasti treba da koristi za svoje potrebe ovim
mehanizmom, što je inače ideja koju je ranije odbacivao.

Već 1852, u »18. Brimeru«, Marks je pisao da je do tada »svaka poli-
tička revolucija samo usavršavala ovaj mehanizam, umesto da ga uništava«. Ovu
skraćenu interpretaciju će sam dopuniti deset godina kasnije u pismu
Kugelmanu:

»U prvom poglavlju mog *18. Brimera*, napomenuo sam... da budući po-
kušaj revolucije u Francuskoj ne sme da se svede na davanje birokratske
i vojne mašine u druge ruke, kao što se to sada desilo, već da je treba
uništiti.« (12. 4. 1871)

Lenjin objašnjava u »Državi i revoluciji« da je već 1852. Marks znao
da treba uništiti ovaj mehanizam, ali nije znao čime on treba da se zameni.
Tek mu je Komuna pružila ključ. Razlika je prvenstveno verbalna. Ne može

17

Može se reći da je Ajlendeov (Aillende) Čile dodrivao tri bitna odnosa, ekonomski razvoj zemlje koja nije bila na nivou velikih industrijalizovanih zemalja, program levice koji je bio gotovo na granici koju ka-

pitalistički sistem može podneti kao reformatorski a da ne bude razoran, i uzastopne izborne rezultate, koji su se približavali apsolutnoj većini ali je nisu dostizali.

se istinski znati čime se može zameniti jedan mehanizam, a da se ne zna u čemu se sastoji njegova neadekvatnost, a ako se to zna, to je u *suprotnosti* sa predstavom o onome što će za zameniti. Dodajemo još da je 1852. Marks imao nejasno predosećanje o neadekvatnosti svoga stava, što mu nije dozvolilo da se ranije upusti u ovo pitanje, a tek mu je Komuna potvrdila postojanje i dala rešenje ovog problema.

Kako god bilo, tek počev od Komune Marks i Engels formulišu svoje slavne teze, najpre u navedenom pismu, zatim u Poslanici Međunarodnom Udruženju Radnika, juna 1871. i, najzad, u Predgovoru ponovnog izdanja *Komunističkog manifesta* iz 1872: »Radnička klasa ne može preuzeti vlastištvo državnog mehanizma onakvo kakvo je i upotrebljavati ga za svoje vlastite ciljeve.«

Čime on može da se zameni? U Marksovim i Engelsovim radovima posvećenim sistematskoj analizi autentične teorije proleterske države, o ovome nema nikakvih stavova. Ali prikupljajući njihove razbacane ideje, može se uspostaviti sledeća uprošćena šema.

U svim klasnim društvima prinudni aparat osigurava postojeći red i čuva društvenu ravnotežu. Između prinudnih sistema korišćenih pre pojave kapitalizma i buržoaske države postoji kvalitativna fundamentalna razlika. U prvim, članovi vladajuće klase vrše *direktnu*, fizičku prinudu. U onoj meri u kojoj članovi te klase predstavljaju svesnu manjinu koja brani određene i priznate privilegije, sistem funkcioniše jednostavno i bez problema.

To nije slučaj sa buržoaskom klasom. Ona najpre uvodi *nezavisan* aparat — jedini koji stvarno zaslužuje da se nazove državni — koji je nadahnut »apstraktnom univerzalnošću i buržoaskim egalitarizmom«. Ovaj mehanizam je centralizovan, zasnovan na podeli rada i karijere, sa birokratskom samostalnošću u smislu da njegovo funkcionisanje postaje sopstveni cilj.

Uklapajući se u društveno biće, on stalno teži da poveća svoju unutrašnju koheziju i teži da se ovekoveči koliko je to moguće, dominirajući celim društvom. Praveći od efikasnosti krajnji cilj, on stvara sopstvenu hijerarhiju koja je *formalno* suprotstavljena strukturi društvenih produkcionih odnosa.

To nije jedini put da je buržoazija izmislila takav instrument. Počevši u Evropi sa ustavnim monarhijama, ona je tokom proteklog vremena usavršila brojne slične mehanizme.

Osigurati dominaciju sa takvim mehanizmom predstavlja značajan poduhvat koji je mnogo složeniji i osetljiviji, nego direktno vršenje prinude sa dominirajućom klasom, kao što je bilo u slučaju ranijih produkcionih odnosa. Ovo, ipak, nije postignuto bez nekoliko pogrešnih poteza. Pošto je ljudska tvorevina, *nezavisna* država nije savršen mehanizam. Ali u celini ona funkcioniše, a rezultati nisu tako slabi. Čak su i filozofi bili impresionirani jer su u njoj videli vrhunsku inkarnaciju ideje!¹⁸

18
To nije tako banalno. Evo primera: pre ne-

koliko godina ogroman broj funkcionera državne administracije, kao i francuske voj-

Koji je to nevidljivi mehanizam, koji od države izdignute iznad klasa pravi tako sigurnog slugu kapitalističke klase? To pitanje je često zaokupljalo marksističke teoretičare, ali izgleda da osim globalnog odgovora, do sada ništa više nije rečeno. Ne možemo ovde produbljivati to pitanje, ali dve stvari mi se čine jasne:

Najpre, treba iz analize eliminisati sva objašnjenja, koja ću okvalifikovati kao simplifikacije i koja ukazuju na podmićivanje, miljeničtvo, porodično poreklo funkcionera i tajne uticaje iza kulisa postignute privlačnom snagom novca.¹⁹ U onoj meri u kojoj ovaj mehanizam realno postoji, a kako se on može manifestovati samo u pojedinim interesnim grupama, postoji negativan efekat koji izopačuje pravila mehanizma devalvirajući kvalitet usluga koje država može da stavi na raspolaganje dominirajućoj klasi u okviru njene »opštosti« i večnosti. Naš problem nije ispitivanje mere u kojoj je »nezavisna« država stvarno nezavisna. Ali (nas interesuje — prim. prev.) kako se događa da sopstveni interesi tog aparata u svim slučajevima i bez obzira kakva je stvarna nezavisnost odgovaraju interesima klase koja vlada funkcionisanjem nacionalne privrede.

Drugo, otkrivanje specifičnih elemenata svake političke superstrukture mora da se vrši na celoj mreži ekonomskih odnosa. Tako na primer, bitna razlika između feudalnog sistema i kapitalističkih proizvodnih odnosa, koja se inače često ispušta, ako ne i svesno, je u tome da feudalci, čak i kad žive na svojoj zemlji, ne učestvuju aktivno u proizvodnom procesu. Oni se zadovoljavaju time što uzimaju unapred ugovoreni iznos od proizvoda (u stvari, njihov odnos sa eksploataciji i nije u pravom smislu proizvodni). Ekonomska odluka pripada, uopšteno gledano, direktnim proizvođačima. Odatle sledi da eksploatacioni odnos ne može biti reprodukovani sam po sebi normalnim odvijanjem ekonomskog čina. On mora biti svaki put *ponovo uspostavljen* pomoću prinude. Gospodarev ideo nije integralni ideo reprodukcijom procesa. On j jedan spoljni, osamostaljeni čin, nametnut obnovljenom arbitražom. Prinuda je naturalna, *aktivna* i direktna. Ona ne može biti činjenica bezlične birokratije, sa apstraktnom moći.

Nasuprot tome, kapitalistički produkcionni odnosi koji su uspostavljeni aktom nasilja (prvobitna akumulacija) reprodukuju se automatski i bez nasilja, svojim sopstvenim sledom. Nedovoljna nadnica od juče proizvodi današnji proletarijat, a jučerašnji profit proizvodi današnjeg kapitalistu. To je deo njegovog sopstvenog jučerašnjeg proizvoda koji mu služi da kupi snagu za današnji rad. Za dalje funkcionisanje sasvim je dovoljan »laissez-faire«. Aparat prinude ima *pasivnu* ulogu: udaljiti one koji ometaju.

S druge strane, nasuprot zemljišnim feudalnim gospodarima, osvajačima, banditima ili poglavicama azijskog načina proizvodnje, ovde dominantna klasa jedina ima pravo da odlučuje o podeli rada i raspodeli društvenih bogatstava. Ovo je vrlo značajno, jer ova moć nije tržišna, kao što je to bio slučaj sa viškom proizvoda stvorenog kod ranijih eksploatora. To stvara

ske i policije, se **automatski** vezao za »razbijače« iz maja 1968. Međutim niko ne misli ozbiljno da to može **per se** predstavljati i najmanju opasnost za buržoaske institucije u Francuskoj.

19

Lenjin ih često odbacuje, na primer u »Državi i revoluciji«.

jednu posebnu dinamiku. Ona se može napustiti i zameniti drugom vrstom dinamike, na primer, centralnim planom, ali se ne može smanjiti ili ograničiti.

Smanjiti desetinu ili opterećenje zakupnika značilo bi povećanje globalnog učinka sitne seljačke privrede za sve, izuzev nekoliko parazita. Smanjiti (preko određene tačke) udeo viška vrednosti koji pripada kapitalu, znači oštetiti funkcionisanje tržišne privrede na štetu celog društva, uključujući i klasu eksploatisanih. Revolucionarna partija može, postavljajući »nemoguće« zahteve, prihvatiti, čak i želiti uništavanje da bi se oslabio sistem i ubrzala njegova propast.²⁰ »Funkcioner« koji tako radi ne može voditi goru politiku. To nije revolucionarni čin, već dokaz nesposobnosti. To je potpuno neprihvatljivo u organizacijama čiji je vodeći i osnovni princip postojanja, strukture, selekcije i hijerarhije *efikasnost*. Čuditi se što »nezavisna« policija guši manifestacije, što »nezavisan« sud energično štiti vlasništvo itd., znači čuditi se što funkcioneri kao i svi ostali građani obavljaju svoju dužnost. »Nezavisnost« ne znači ništa drugo nego poverenje države u ljude koji *tu* obavljaju svoj posao, tj. pretvaraju političke probleme u tehničke.

U okviru ovakve racionalizacije nema hiljadu rešenja. Ili treba odvojiti od kapitalista moć da odlučuju o investiranju, što nije manje nego dići revoluciju, ili prilagoditi uslove investiranja sa motivacijom onih koji treba da ih ostvaruju, tj. obezbeđuju profit. Kako »revolucija« prevazilazi nadležnost svakog pojedinačno uzetog funkcionera, pa čak i celog državnog aparata, ostaje samo drugo rešenje. Odgovor na postavljeno pitanje je prost. U uslovima tržišne privrede *nezavisni* državni aparat postaje fatalan instrument kapitalističke dominacije jer, u nedostatku snage koja bi pokretala sistem naviše (čak i ako prepostavimo da on to želi) interes je da se dobije maksimum, a da bi se to ostvarilo, on treba da funkcioniše prema pravilima.

Ovo je ključna tačka pitanja. Za vreme »prelaska«, a naročito za vreme perioda od preuzimanja vlasti od strane proletarijata do trenutka kada eksproprijacija kapitalista pređe kritičnu tačku u preokretu dinamike reprodukcije, radi se o *takvom funkcionisanju sistema tržišne privrede, koji je tokom kraćeg ili dužeg perioda u suprotnosti sa svojim pravilima*. To se ne može desiti bez, vremenski ograničenog, ali značajnog pada učinka ekonomskog mehanizma i pogoršanja stanja za sve klase. Za našu diskusiju je značajno da se ovo pogoršanje očituje kao neefikasnost »upravljanja« na društvenom nivou što pokazuje da se *ravnoteža ne može osigurati indirektnim sredstvima predstavničke i nezavisne države*.

To je osnovni razlog zašto radnička država ne može »preuzeti ovu državu i sa njom, onakvom kakva jeste, služiti se za svoj račun«. Da bi se prevazišao ovaj težak period, radnička klasa treba da se organizuje za

20

Po ovom pitanju postoji razgraničenje između reformista i revolucionara. Reforma ne može tražiti više nego što je »moguće«. Takođe se teži da se održi sistem u dobrom stanju, jer iz toga proističu druge »mogućnosti« u budućnosti. Za revolucio-

nare reforma je samo sredstvo, budući da je cilj prevrat sistema. Pokušava se da se od reforme do reforme, stigne što je dalje moguće, sve dok sistem ne može više ništa dati radničkoj klasi i dok se ona ne zadovolji sa onim što ima.

direktno vršenje političke vlasti. Ovaj zahtev predstavlja suštinu onog što zovemo *diktatura proletarijata*. U izvesnom smislu se vraćamo (u drugačijim uslovima i oblicima) na prvu alternativu, tj. na tip političke vlasti koji je postojao pre kapitalističkog načina proizvodnje i u kome su članovi dominirajuće klase lično i direktno vršili prinudu.²¹ Indirektno vršenje vlasti pomoću »neutralne« države bi predstavljalo isključivi podvig buržoaske klase koji bi bio navođen kao primer u ljudskoj istoriji.

Svi pokušaji koji su do sada učinjeni za prevazilaženje prelaznog perioda u okvirima postojeće parlamentarne demokratije su propali, a verovatno najtipičniji primer ovog neuspeha predstavlja čileansko iskustvo.

Ako bismo želeli ići do dna — što nije čest slučaj — našli bismo da je krajnji uzrok ovih promašaja bio slom ekonomskog mehanizma. Ne radi se o nedostacima nacionalizovanih preduzeća. Jednom nacionalizovano, svako preduzeće je u okviru tržišne ekonomije isto tako efikasno kao i svako drugo. Kada bi sva preduzeća bila nacionalizovana, uz primenu planiranja, postigli bi se na društvenom nivou čak i viši rezultati nego što su bili pre početka prelaznog perioda. Međutim ovde se radi o preduzećima koja još nisu nacionalizovana, a za koja postoji opasnost da to budu. Drugim rečima radi se o nacionalizaciji svih preduzeća izuzev onih koja su već nacionalizovana. Reč je o masi *odloženih eksproprijacija* kojima su privremeno ostavljena sva prava, pa i vođenje investicija. Nerealno je očekivati da će se nastaviti akumulacija kapitala u očekivanju da budu nacionalizovana. Ta preduzeća će, naprotiv, ne samo obustaviti svaku novu investicionu delatnost već će, ukoliko je to moguće, dezinvestirati pretvarajući fiksni kapital u novac ili u robu i iznositi ga iz zemlje po bilo kojoj ceni, nauštrb proizvodnih oruđa i njihove proizvodne upotrebe uz rasipanje svega što ne može biti prikupljeno. Reći, kao što se kaže, da pojačana kontrola to može sprečiti, liči na šalu.

Odavde proističe ekonomsko nazadovanje, koje ma kako bilo privremeno, pobuđuje nezadovoljstvo masa. Drže se samo oni koji su toliko angažovani u revoluciji da je smatraju kao svoje dobro.²² Oni su uvek manjina. Sledbenici, tj. velika većina će težiti popuštanju. To uslovljava da se avangarda radničke klase organizuje *direktno* u aparat prinude.²³

21
Izgleda da Lenjin negde poistovećuje ovu analogiju sa političkim oblicima »prekapitalizma«. Kaučkom koji je optuživao diktaturu proletarijata pod izgovorom da partija može vladati, a klasa, bez obzira kakva je, ne može, Lenjin je odgovorio: »Bilo koja zemlja u Evropi će dati Kaučkom primer da je upravljanje od strane klase dominantno: takav je bio slučaj i sa zemljišnim gospodarima u srednjem veku, uprkos njihove slabe organizacije«. («Proleterska revolucija i renegat Kaučki» — «La Révolution prolétarienne et le rénégat Kautsky») Sabr, dela, Paris, T. 28. p. 250).

22
Samo se po sebi razume da revoluciji treba posvetiti više od glasačkog listića da bi se došlo dotle da se oseća solidarnost za bolje i gore.

23
Dovodeći u vezu pojam »diktatura proletarijata« u Marksovom pismu Vajdemajeru (Weydemeyer) od 5. 3. 1852. i jednu rečenicu iz **Manifesta** o »proletarijatu organizovanom kao dominantna klasa«, Lenjin je tvrdio da je već tada Marks video suštinsku razliku između buržoaske države i radničke države prelaznog perioda, čak da je video konkretne karakteristike ove druge. To je sumnjivo. Ne izgleda da se u bilo kome od ova dva citata Marks poziva na poseban tip države, već na čin

Koji su konkretni načini i konstitutivni elementi ovog vida organizacije? Marks, Engels, a naročito Lenjin su ove probleme obradili do detalja počevši od istorijskog iskustva komune. O tome se može napraviti sinteza iz dva dela: 1) napuštanje funkcionerizma i 2) koncentracija dva vida vlasti, pravosudne i izvršne u rukama istih organa.

Ovaj prvi cilj je od prvorazredne važnosti, a osnovna sredstva za njegov postizanje su trojaka:

- a) izbor i opoziv na svim nivoima uključujući i oficire;
- b) periodičnost funkcija kako bi »svi postali za jedno vreme 'birokrate', a zbog toga niko ne bi mogao postati 'birokrata'«;²⁴
- c) zarada koja ne prevazilazi zaradu dobrog radnika.²⁵

Ove stavove birokratija nikada nije realizovala, a što se tiče Sovjetskog Saveza one su bile eksplicitno odbacivane već u Lenjinovo vreme i od njega samoga. Glavni argument za njihovo odbacivanje je bila *efikasnost*.

Ostavimo po strani ove duge polemike između Lenjina i leve opozicije oko građanske administracije, gde Lenjin, praveći zaokret u odnosu na prethodne analize, izjavljuje da »kolektivni rad... (ne može) ostati bez rukovodioca, bez šefa sa tačno utvrđenom odgovornošću, bez čvrstog reda stvorenog jedinstvenom voljom rukovodioca« (1918), zatim da »kolektivno upravljanje mora biti udvojeno strogo određenom ličnom odgovornošću svakoga za tačno određen posao« (1919), zatim da tvrditi kako svaki radnik može voditi državnu administraciju »znači bajku« (1921) itd. itd.²⁶ U ograničenjima neposlušne stvarnosti, autor »Države i revolucije«, koji je vrlo dobro znao zašto tako govori, nije se ustezao da spaja tehničku administraciju sa političkim upravljanjem i odlučno odbija radnicima ovo drugo pod izgovorom da nisu stručni za prvo. Sve što je ranije govorio o *direktnom* obavljanju vlasti od strane radničke klase, onakve *kakva ona jeste*, tj. što bi bila originalnost radničke države, bilo je zaboravljeno i nasuprot onima koji su ga na to podsećali, Lenjin je odgovarao rečnikom visokih funkcionera »... prebacuje nam se nedostatak poverenja u radničku klasu... a to su klevete. Mi želimo, i srećni smo kada nađemo bilo kog administratora, ma kako malo stručnog, koji je potekao iz radničke klase; mi ga proveravamo.«²⁷ Lenjin je zaboravio da nije bitno da administracija proistekne

preuzimanja vlasti od strane radnika. Naročito bi rečenica iz **Manifesta** »proletarijat organizovan kao dominantna klasa« bila uprošćen izraz Marksovog stila, ako bi trebalo da ona znači: »direktno organizovani proletarijat u aparat prinude«.

24

V. Lenine, Država i revolucija, (L'Etat et la Revolution), Oeuvres, T. 25, s. 250.

25

Idealizujući u izvesnoj meri Komunu, Marks, Engels i Lenjin smatraju da se je u njoj već primenjivao ovaj limit. To ne potvrđuju brojevi koje oni daju. Mesečna naknada od 300 franaka koju je primao svaki član Komune bila je tada tri puta veća od zarade kvalifikovanog radnika. Što se ti-

če naknade za rukovodioca, koja je bila fiksirana na 6.000 franaka godišnje, ona je bila 5—6 puta veća od zarade kvalifikovanog radnika, odnosno 8—10 puta veća od prosečne nadnice. Navedimo kao primer da je mesečna zarada radnika u ugljenokopima bila u 1875. god. 75 franaka mesečno.

26

»Hitni zadaci...« (»Les Tâches immédiates...«), »Svi protiv Denikina...« (»Tous contre Dénikine...«) i »Izveštaj na II kongresu rudara Rusije« (»Rapport au IIe Congrès des Mineurs de Russie«.

27

X kongres Ruske komunističke partije, mart 1921.

iz radničke klase, već da radnici upravo zato što su to treba da vode administraciju.²⁸

Ali osnovni problem je bio vezan za vojnu oblast. To je oblast u kojoj, par excellence, *efikasnost nije pitanje kompetencije već strukture*. Lenjin je 1917, pre zauzimanja vlasti pisao:

»Petrograd ima više od 2 miliona stanovnika... Recimo pola... Neka je četvrtina bolesna... Ostaje 750.000 ljudi koji posvećujući svakih 15 dana jedan dan službi u miliciji (primajući za to vreme platu koju će im isplaćivati vlasnici preduzeća) čine armiju od 50.000 ljudi. Evo tipa »državac« koja nam treba. Evo kakva bi trebalo da bude, ne samo po imenu, već stvarno 'narodna milicija'.« (»Pisma iz daljine« — »Lettres de loin«, mart 1917).

Niko ne sumnja da će jedna takva 'milicija' biti narodna. Ali neka ona, ranije ili kasnije, počne da liči na »armiju«, posle revolucije će od ovog sna postati surova java.

»... čim smo pokušali da stvorimo... Crvenu armiju bez njih, (carističkih oficira) mi smo imali... deset ili dvanaest miliona bajoneta ali nijednu diviziju...«²⁹

Ovde se ne radi ni o kakvoj retoričkoj figuri. Ovu konstataciju treba staviti u vezu sa brojnim napomenama koje Lenjin daje za razne snage strane intervencije i bele garde, koje su nanale dosta zla pre svoga kraja. Intervencija Antante na jugu je ostvarena sa samo 10.000 ljudi. Ofanziva belogardejaca protiv Petrograda je počela sa još beznačajnijim snagama. Da su se Baltičke države odlučile da se priključe ovim minijaturnim armijama »potpuno je van svake sumnje« priznavao je Lenjin, »da bismo bili potučeni«.»³⁰ Procenjuje se da je Japan sa armijom od milion ljudi mogao da ovlada Rusijom, itd. itd.

Uopšte se ne radi, ponavljamo, o tehničkim kompetencijama. (Ako se raspolaze sa deset miliona bajoneta i vlada zemljom od 150 miliona stanovnika, moguće je na ovaj ili onaj način, obezbediti uslugu nekoliko eksperata koja odgovara generalštabu jedne divizije. (To je pitanje hijerarhije i discipline. Isto tako kao što je teško romantičarima revolucije da komanduju, teška je i robotizacija ljudi, njihovo podvođenje pod oholost i »bezobzirnost oficira« kako kaže sam Lenjin, što čini da jedna divizija može biti pobeđena (u vojničkom smislu u uređenoj bici) samo od strane iste takve divizije i da milioni ljudi ne čine diviziju, čak i ako njihova brojnost

28

Jedan deo iz »Države i revolucije« je tu vrlo karakterističan: »Kaucki pokazuje 'veličanstveno divljenje' za 'ministarstva'; ali zar ona ne bi mogla biti na primer zamenjena specijalizovanim komisijama pri punomoćnim i samostalnim Sovjetima...?« Treba verovati da ovo 'veličanstveno divljenje' nije nestalo posle revolucije, pošto narodne komesarijate nisu činile 'komisije specijalista' već prava ministarstva koja su se razlikovala samo po imenu. Umesto da komesari imaju tehničko-savetodavnu ulogu

pri »opunomoćenim« Sovjetima, koji su ujedno zakonodavna i izvršna tela, ovi zadnji su imali političko-savetodavnu ulogu pri »izvršnim« komesarima.

29

Izlaganje na III radničkom kongresu.

30

Izveštaj na I kongresu kozačkih radnika, mart 1920.

i tehnička opremljenost zadovoljava sve kriterijume. Pozivanje na carske oficire nije bilo vezano za njihovo znanje, već zbog toga što su znali da primene disciplinu, koja je, kako kaže Lenjin, po brutalnosti prevazilazila staru carističku vojsku, sa »oštrim kaznama, koje su išle do streljanja, do sankcija koje su bile čak nepoznate prethodnom režimu.«³¹ »Trebalo je,« kaže na drugom mestu Lenjin, »primorati ovu armiju da upotrebljava ono što nam je kao najsiroviije i najodbojnije kapitalizam ostavio u nasleđe.«³²

To sve nije ništa novo. Dovoljno je da se oslobodimo površnog obožavanja i da prihvatimo da pogledamo istini u lice, pa da se setimo da je i sama Komuna, taj sveti simbol proleterskog »heroizma«, bila pobeđena od smešno slabih snaga. Versajske snage nisu mogle da učine ništa bolje nego što su stvorili regularnu armiju. »... šarena armija koju je povezivala bonapartistička vojska oslobođena iz zarobljeništva Bizmarkovom milošću, sa jezgrom sastavljenim od žandara iz Valentena (Valentin), i gradskim pandurima iz Pietrija (Pietri), pojačana sa popovskim Zuavima, Suanima iz Šarete i Vandecjima iz Katlina, kojima su komandovali generali kapitulanti, plašljivci itd...«, evo slike koju nam daje Marks.³³ Međutim upravo ta armija procenjena na oko 40.000 ljudi, od kojih je samo desetak hiljada učestvovalo na bojnom polju, prilikom zadnjeg napada na Pariz, pobeđila je Nacionalnu gardu koja je brojala 300.000 ljudi, u kojoj je polovina bataljona bila sastavljena od radnika.

Mao-Ce-Tung, za koga je teško reći da je bezuslovno pristalica »efikasnosti« takođe je pisao: »Nužni uslov postojanja crvene vlasti je postojanje regularne Crvene armije, koja je dovoljno jaka. Samo lokalnim premeštanjem Crvene garde (a gardisti su služili vojni rok ne prekidajući posao), bez regularne armije, može se na kraju doći do milicije zemljoposjednika, ali ne do regularnih belih.«³⁴

Pozivajući se na slične stavove Trockog, iznete marta 1918, Š. Betelem piše gorkim tonom da je »ovo shvatanje povezano sa idejom koja nije odgovarala proleterskom shvatanju borbe i rata.«³⁵

Ne! Ja, stvarno, verujem da ta ideja nije postojala (sem ako to nije ono što Lenjin naziva »odvratna gerila«).³⁶ Zašto bi ona trebalo da postoji? Zar su gerilske vrline osnovni atribut proleterske stvari?

31 Izveštaj na II kongresu obrazovnih delatnosti, 1921.

32 Šarl Betelem (Charles Bettelheim), »Klasne borbe u SSSR«, (Les Luttes de Classe en URSS), T. I, s. 251., se poziva na »spoljne znake poštovanja« i »životne uslove (smeštaj, hrana i ostalo) koji se osetno razlikuju za vojnike i oficire« u Crvenoj Armiji toga doba i smatra da ove razlike nisu imale drugog cilja osim da zadovolje zahteve buržoaske ideologije. On ne misli da je to bilo u funkciji efikasnosti dovođenjem vojnika u takvo stanje da se oko oficirskog kora stvara misterija kao o ljudima posebnog kova, koji su neustrašivi

i neodoljivi, sposobni da povuku ljude i da ih spoje u okrilju celine.

33 Građanski rat u Francuskoj, Ed. soc. Paris, p. 264.

34 »Zašto crvena vlast može da postoji u Kini?«, 1928.

35 Š. Betelem, Klasne borbe u SSSR, T. I s. 245.

36 »Svi protiv Denikina«, 1919.

U izvesnim istorijskim okolnostima one su to možda posle svega. A to je čvor našeg pitanja. U odnosu na posebno nepovoljne nacionalne i međunarodne snage, proleterska revolucija se nalazi suočena sa dilemom: neefikasnost ili birokratija. Da bi preživela pretnje koje izviru sa svih strana, ona preuzima izazov birokratije. Tada ona ima na raspolaganju svoju »diviziju«, ili njih više, u okviru svoje »Crvene armije« i brani se efikasno od napada svojih neprijatelja. Ali ona ipak propada — iznutra. Ova degeneracija je jedino sredstvo kojim raspolaže istorija da u ovom slučaju usmrti jednu prerano nastalu avanturu.

3. Nestajanje države u besklasnom društvu

U svetlosti napred iznetog, pitanje da li i na koji način država može »propadati« nestajanjem klasa, prvenstveno zavisi od odgovora o kakvoj državi se radi.

Očigledno je da sam bio pozivan svakih 15 dana da provedem 24 časa u miliciji, kao što je Lenjin predlagao 1917, da ne bih bio potpuno nezadovoljan u onoj meri u kojoj bi to doprinelo smanjivanju broja onih koje milicija goni, — svejedno da li su to obijači banaka, ili politički protivnici — i video bih da su ovi pozivi sve ređi i ređi, dok se najzad ne ukinu.³⁷ Neće biti potpuno isto da li sam vojnik ili profesionalni policajac. Između ove dve situacije razlika je kao između kuluka i karijere. Ideološka pozicija zainteresovanih tu ništa ne menja.

Razume se da će država konstituisana od strane proletarijata koji direktno vrši vlast evoluirati prema zadacima koje proletarijat mora da izvršava. U onoj meri u kojoj ovi zadaci budu ispunjavani, funkcije države će sve više i više opadati stareći, i država će nestati. Kad svi njeni ciljevi budu dostignuti, tj. kada klase budu nestale, proletarijat, odnosno ono što podrazumevamo pod njim, ne postavlja pred državu ni objekt ni subjekt, i ona se gasi sama po sebi.

Ali birokratska »nezavisna« država nema, po definiciji, više cilja, osim subjekta koji za nju ima spoljni karakter. On je za nju i objekt i subjekt. Motiv za njeno postojanje će se naći iako su klase nestale, a samim tim i osnova njenog postojanja. U onoj meri u kojoj je stvarno birokratizovan, državni aparat žestoko izvirgava ruglu klase i njihove probleme, ma koliko je on sam *objektivno* potreban da bi jedna klasa eksploatisala drugu.

Može li postojati država u besklasnom društvu? Ovom pitanju prethodi nejasnost pojmova. Sve zavisi od definicije »klase«. Ako se birokratija sama po sebi posmatra kao klasa, može se potpuno mirno odgovoriti negativno. To bi bio principijelni krivi zaključak iz nedokazane činjenice. Možda je sledeći način za postavljanje pitanja bolji: da li država može postojati u društvu u kome nema druge klase osim, eventualno, državno-birokratske.

37

Naročito ako, kao što je pretpostavio Lenjin, platu tražim od vlasnika kod koga radim, a on ima sklonost da poredi koeficijent napredovanja mog učinka u fabrici

ili kancelariji, a da potpuno zaboravlja moje dvomesečne ili mesečne uspehe u miliciji.

Tada odgovor treba da bude pozitivan. Ne samo da takva država *može* postojati već ona istorijski postoji.

Mogu se ostaviti po strani kontroverze vezane za Sovjetski Savez i druge zemlje komunističke orijentacije. Postoji više primera iz Afrike južno od Sahare. Kao posledica dekolonizacije ostvarene bez borbe masa stvoreni državni aparat je zauzela elita. Ona je posle odlaska ili političke neutralizacije evropskih kolona, nezavisno od toga kako su ih nazvali — klika, sloj, birokratska buržoazija itd. — sastavila visoko privilegovanu društvenu grupu nasuprot ravnodušnoj masi seoske sirotinje i gradskog proletarijata. Ova grupa poseduje svest o svom identitetu i koheziju koja je utoliko jača ukoliko je jača težnja ka sopstvenom ovekovečavanju.³⁸

Sve to ne znači da je birokratska država večita. Ako se sama ne rastoči, ona ipak nije nerazoriva. Kao i sve institucije, ona treba da bude napadnuta i razorena spolja. Tajna jedne takve »kulturne revolucije« koja bi napadala državu spolja, a da ona sama nije večita, odnosno institucionalizovana, odnosno birokratizovana ostaje da se nađe.

Zaista, treba rešiti opštu teoriju države. Na jednom od planova svoga rada, »ekonomskom«, koji je uputio Lasalu 22. februara 1858, Marks je napravio od teorije države predmet četvrte knjige koja bi se pojavila posle »Najamnog rada« a pre »Međunarodne trgovine«. Na nesreću, ova knjiga nije napisana. To bi bilo samo polu-zlo, da se marksističke diskusije nisu suprotstavljale na hipotezi da je problem lak i već rešen.

38

U Zairu ova situacija se pokazala u čistom vidu, tako da je 1964. dovela do narodnog ustanka i građanskog rata širokih razmera. To je bio revolt »Mulélistes« koji su na vrhuncu svoje ekspanzije kontrolisali tri četvrtine zemlje i ozbiljno ugrožavali kapital. Ovaj pokret, koji je bio potpuno igno-

risan od marksističkih analitičara, verovatno zato što se nije odvijao u klasičnim okvirima klasne borbe, pogađao je **isključivo** funkcionere koje su revolucionari sistematski fizički uništavali svuda kuda su prošli.